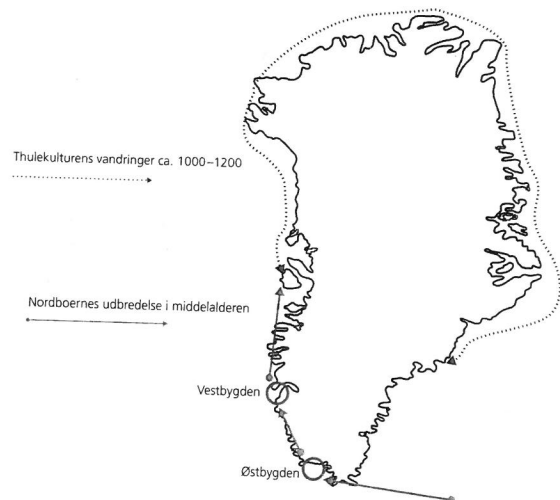

Den store ø langt mod nord – Grønlands historie frem til ca. 1850

Kort over inuiternes/nordboernes vandringer.

Grønland (eller Kalaallit Nunaat som det hedder på grønlandsk) er på alle måder stor-slået. På langs måler Grønland 2670 km. Det er verdens største ø med et samlet areal på 2.175.000 km². Det betyder, at Grønland er mere end halvtreds gange større end Danmark, der har et areal på 43.098 km². Størstedelen af øen er dækket af is, og det er kun muligt at bo ved kysten, hvor der er isfrit. Stort set hele Grønland har polarklima, hvil-

ket betyder, at gennemsnitstemperaturen i den varmeste måned er under 10° C, så vegetationen er sparsom.

Grønland har stort set uden afbrydelser været beboet de sidste 4000 år. Forskellige inuitstammer, som var på evig jagt efter bedre fangst- og bopladser, indvandrede fra Canada. De første kom omkring 2500 f.v.t., og siden fulgte forskellige indvandrbølger. Klimaet i det arktiske område betød, at man

konstant måtte være parat til at flytte til nye steder, hvis fangstdyrene forsvandt, eller hvis klimaet ændrede sig.

Omkring år 900 kom de nuværende grøn-lænderes forfædre til Grønland. Deres samfund kaldes for Thule-kulturen, og det er den, man i dag opfatter som det traditionelle inuitsamfund.

Den traditionelle inuitkultur

De grønlandske inuiters liv var bygget op omkring fangsten, og året var opdelt i forskellige faser alt efter, hvilke dyr man kunne jage. Man vekslede i løbet af året imellem flere typer af boformer, da fangstdyrene stillede forskellige krav til inuiternes mobilitet. Jagt var ofte et kollektivt projekt, hvor man samarbejdede om at fange dyrene, eller man holdt øje med hinanden, så man kunne komme til undsætning, hvis der var en, der på den ene eller den anden måde kom i problemer.

Om sommeren foregik jagten på havet, hvor inuitterne jagede sæler, hvalrosser og hvaler. Sæljagten foregik fra kajaker, hvorfra man forsøgte at komme så tæt på dyrene, at man kunne ramme dem med en harpun. Hvaler blev fanget fra en umiaq, en konebåd, som ellers primært blev brugt til transport. Da havdyr ikke holder sig til et bestemt sted en hel sommer, var det nødvendigt for inuitterne at være mobile, så de hele tiden kunne flytte sig efter dyrenes vandringer. De boede derfor i telte, der hurtigt kunne pakkes sammen og flyttes, hvis dyrene forsvandt fra det område, hvor de havde deres boplads. Om efteråret fangede inuitterne rener og ørreder, mens de om vinteren udnyttede det isdækkede hav til at gå på sælfangst. Sælfangst om vinteren krævede stor tålmodighed, da der kunne gå mange timer, før der dukkede en sæl op i åndehullet. I disse måneder havde inuitterne en mere permanent boplads, hvor husene var lavet af sten eller tørv.

På bopladserne, hvor flere familier boede sammen, arbejdede alle sammen om at opretholde livet i det barske klima. Mændene gik på jagt, mens kvinderne tog sig af husholdningen og forarbejdningen af byttet.

Når fangerne vendte hjem til bopladsen med deres fangst, gik kvinderne i gang med at forarbejde byttet. Inuitterne brugte stort set alt fra dyrene. Kødet blev spist, spækket blev brugt til lys og varme, skindet blev brugt til beklædning, og knogler og tænder blev til forskellige redskaber og smykker.

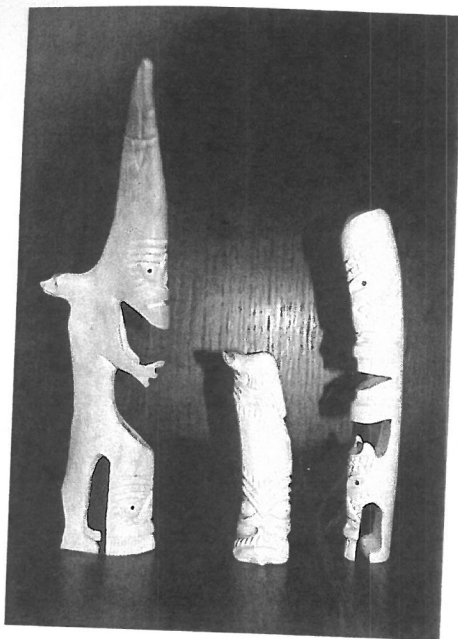
Samfundet var kollektivistisk; man hjalp hinanden gennem de svære perioder, hvor fangsten svigtede, og man festede sammen, når der var god fangst. Det var ikke kun dem, der havde fanget dyret, der havde ret til kødet; alle på bopladsen tog del i flænsningen og spisningen. Der var ikke de store classeskel i samfundet, og mange beslutninger blev truffet i fællesskab. Dog nød bopladsens storfanger særlig respekt på grund af sine evner under jagten. Samtidig havde han et særligt ansvar for at sikre hele bopladsens overlevelse.

Den eskimoiske religion

Den eskimoiske religion afspejlede det samfund, den var en del af. Troen var et kollektivt anliggende, hvor den enkeltes handlinger havde betydning for hele bopladsen. Centralt i troen var frygten for misfangst, da det var en katastrofe for hele samfundet, når det skete. Der fandtes derfor en lang række regler og ritualer, der skulle sikre, at naturen og de kræfter, der rådede i den, ikke straffede menneskene for deres handlinger ved at tage fangstdyrene fra dem. Man troede på, at genstande og fænomener i naturen havde en livskraft (på grønlandsk inua), hvorved de kunne handle selvstændigt; blandt andet kunne de holde fangstdyrene tilbage, hvis der var nogen, der overtrådte de særlige taburegler.

Tabureglerne var især knyttet til fødsel, menstruation og død. I disse perioder var mennesket særlig urent og skulle derfor holde sig på afstand af fangstdyrene og havet, da man ellers kunne blive straffet af Havets moder eller Månemanden, der havde magt over dyrene, og som kunne holde dem tilbage.

Skete det, at nogen på bopladsen overtrådte tabureglerne og gjorde Havets moder eller Månemanden vred, var det op til an-

Tupilakker blev brugt, når man ønskede at skade en fjende. Tupilakken blev fremstillet af en angakkoq, der ved hjælp af blandt andet tryllesange kunne besjæle den med en forfaders sjæl eller ånd. Når den var færdig, blev den stillet i havet, hvorefter den selv ville finde frem til fjenden og slå ham ihjel. Man skulle imidlertid være meget varsom med tupilakker, idet de kunne vende tilbage til én selv, hvis ens fjende afsværgede angrebet.

gakkoen, bopladsens shaman, at genoprette forholdet, så dyrene kunne vende tilbage. Det skete ved, at han under en særlig seance gik i trance, hvorunder hans sjæl rejste til enten Havets moder eller Månemanden for at hjælpe dem med at fjerne den urenhed, som overtrædelsen af tabureglerne havde medført. Når angakkoqens sjæl var vendt tilbage fra en sådan sjælerejse, kunne han berette for hele bopladsen, hvilke overtrædelser der havde ført til misfangsten, og på den måde sikre, at alle på bopladsen fremover overholdt tabureglerne.

Nordboerne

Ikke længe efter, at Thule-inuitterne havde bosat sig i Grønland, fandt en anden gruppe mennesker, nordboerne, også vej til øen. Denne gruppe kom fra Island og var ledet af vikingen Erik den Røde.

I 982 blev Erik den Røde dømt fredløs i tre år, og han havde derfor behov for at finde et nyt sted at slå sig ned. Han tog vestpå, hvor vikingerne vidste, der lå land. Det førte ham til Grønlands vestkyst, hvor han mente, at det ville være muligt at leve som kvæg- og fåreavler, som man gjorde det i Island.

Da hans periode som fredløs var overstået, vendte han tilbage til Island. For at lokke folk med til den nye koloni, kaldte han sit nye hjem for Grønland – det noget misvisende navn, der har hængt ved lige siden. Hans forehavende lykkedes, og mod slutningen af 900-tallet oprettede nordboerne to bygder: Østerbygden i nærheden af Qaqortoq og Vesterbygden i Godthåbsfjorden.

Nordboerne fortsatte med at leve, som de altid havde gjort, og de var derfor helt afhængige af kontakten med Island, da de havde brug for ting som jern, træ og korn. De bevarede også kontakten til hjemlandet gennem kirken, som oprettede et bispesæde i Grønland. Kristendommen blev først den officielle religion i Island i år 1000, men man mener, at Eriks kone Thorhild var kristen, da de sejlede ud. Nordboerne kom til at bo tæt på inuitterne, som efterhånden flyttede længere sydpå, men ud over lidt handel var der ikke den store kontakt mellem de to befolkningsgrupper.

De sidste levn fra nordboerne stammer fra omkring år 1500. Hvad der derefter skete med dem, er der ingen, der helt præcist ved. Der er ikke noget, som tyder på, at de blev udryddet af inuitterne, selvom der findes kilder, der beskriver kampe imellem de to befolkningsgrupper. Derimod er det mere sandsynligt, at gruppen døde ud, fordi den aldrig rigtig fik tilpasset sin levevis til det grønlandske klima, der i den samme periode blev koldere, og fordi de livsnødvendige for-

Hvalsey kirke var ramme om den sidste kendte begivenhed, der fortæller om nordboernes tilstedeværelse i Grønland. I 1408 kunne en islandsk kirkebog berette, at der var blevet afholdt et bryllup mellem Sigríð Björnsdatter og Thorstein Olafson i Hvalsey kirke.

syninger fra Island ophørte. Nordboerne er derfor blot en parentes i Grønlands historie.

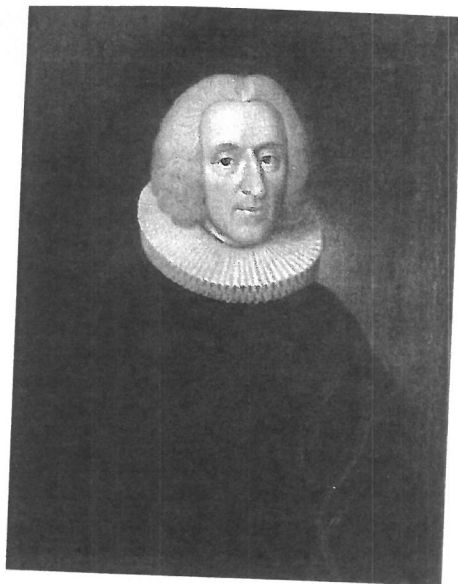
Inuitterne blev stort set ikke påvirket af nordboernes måde at leve på, og efter nordboernes forsvinden fortsatte de med at leve fuldstændigt på samme måde, som de hele tiden havde gjort. Der er imidlertid en god grund til at fremhæve nordboerne, når man ser på Grønlands tidlige historie: Det var dem, der mange hundrede år senere fik Hans Egede til at interessere sig for Grønland.

Koloniseringen af Grønland

Nordboernes forsvinden fra Grønland betød ikke, at øen forsvandt fuldstændig ud af den europæiske bevidsthed. Havene omkring Grønland var attraktive jagtmarker for europæiske søfolk på grund af de mange hvaler. De var eftertragtede byttedyr, da deres spæk kunne laves til tran, som blev brugt til belysning overalt i Europa. Fra begyndelsen af 1500-tallet og frem jagede man hvaler i de

grønlandske farvande. Hvalfangerne kom fra Baskerlandet, England og Holland, og de havde kontakt med inuitterne, men modsat nordboerne bosatte de sig ikke. Hvert år sejlede de hjem til Europa for at sælge hvaltran (se også side 16), der blev brugt som belysningsmiddel i de europæiske byer. Det var især hollænderne, der handlede med inuitterne. Denne handel betød, at inuitterne fik adgang til en lang række europæiske varer. Bl.a. knive, synåle, pile og skydevåben blev på denne måde en del af inuitternes liv. Det betød en gradvis ændring af den oprindelige kultur. Handlen med europæerne betød også, at inuitterne ændrede deres fangstmønstre, så de havde flest mulige varer at handle med, når de europæiske skibe kom.

Modsat hvalfangerne havde Hans Egede, der var præst i Lofoten i Nordnorge, planer om en egentlig kolonisering. I begyndelsen af 1700-tallet begyndte han at undersøge mulighederne for at missionere i Grønland.

Hans Egede (1686–1758) kaldes Grønlands apostel. Ud over at bringe kristendommen til Grønland har Hans Egede også ansvaret for placeringen af Nuuk, Grønlands hovedstad. I 1728 flyttede han kolonien fra Håbets Ø og længere ind i Godthåbsfjorden, hvor han grundlagde kolonien Godthåb.

Egede frygtede, at de gamle nordboere havde forladt kristendommen, og ønskede derfor at genetablere kontakten med dem.

Da Danmark-Norge betragtede Grønland som en del af det danske område, skulle Hans Egede have den danske konges accept, før han kunne føre sine planer ud i livet. Dette lykkedes i 1721, hvor Egede sammen med otte købmænd fra Bergen stiftede et handelskompagni, der fik indenlandsk monopol på handel til og fra Grønland. Hans Egedes partnerskab med købmændene var helt nødvendigt, da det krævede kapital, hvis hans missionsvirksomhed skulle lykkes. Egede og hans følge ankom til Grønland i sommeren 1721 og oprettede en lille koloni på Håbets Ø i udkanten af Godthåbsfjorden.

Egedes første svære år

Handlen løb fra begyndelsen ind i store problemer. Handelskompagniet havde svært ved at skaffe sig et overskud på handlen til og fra Grønland, fordi især de hollandske hvalfangere stadig handlede med inuitterne og fangede de eftertragtede hvaler. Fra dansk side forsøgte man på forskellige måder at stoppe den hollandske handel med inuitterne. Flåden blev indsat, så man kunne holde de fremmede skibe væk fra kysterne, men handlen fortsatte i smug, og handelskompagniet havde derfor meget svært ved at gøre handlen til og fra Grønland til en god forretning.

I 1734 overtog den københavnske stor købmand Jacob Severin grønlandshandlen fra de otte norske købmænd. I den aftale, som Jacob Severin indgik med den danske stat, stod bl.a., at han skulle udvide den danske kolonisering i Grønland, og fra 1734–1742 anlagde han derfor tre nye kolonier på den grønlandske vestkyst. Jacob Severin kom imidlertid også i økonomiske problemer, hvorfor han måtte opgive handlen i 1750. Da de efterfølgende handelskompagnier også kom i økonomiske vanskeligheder på trods af et stort tilskud fra den danske stat, valgte man fra dansk side i 1774 at lade staten overtage grønlandshandlen gennem det statsejede monopol Den Kongelige Grønlandske Handel (KGH).

Hans Egedes missionsarbejde kom også dårligt fra start. Da Egede opdagede, at der ikke længere var nordboere i Grønland, blev fokus rettet imod de hedenske inuitter. Det viste sig imidlertid at være svært at omvende dem til den kristne tro, blandt andet fordi Hans Egede havde meget svært ved at kommunikere med dem. Han gik derfor i gang med at lære sig grønlandsk, men det var besværligt, og der gik mange år, før man kunne forkynde kristendommen til grønlænderne på deres eget sprog.

Det lykkedes ikke Hans Egede at omvende et større antal, og kongen var i 1731 tæt på helt at opgive koloniseringen af Grønland. Men Egede fik ham overtalt til at fortsætte med at støtte missionsarbejdet i Grøn-

land, for de 'vilde' grønlændere havde brug for hjælp, så de kunne blive civiliserede kristne mennesker.

En af de skikke, som de kristne missionærer betragtede som et bevis på grønlændernes primitive levevis, var den såkaldte lampeslukningsleg. En masse mennesker mødtes i et hus, hvorefter lyset blev slukket, og så fandt man i ly af mørket en partner, man kunne have sex med. For de kristne missionærer var lampeslukningslegen helt uforenelig med den kristne ide om ægteskabets ukrænkelighed, men for grønlænderne havde legen en praktisk betydning. Både fordi den var et velkomment afbræk i den lange vinter, men også fordi det var en mulighed for at få tilført nye gener til bopladsen. Kom der en

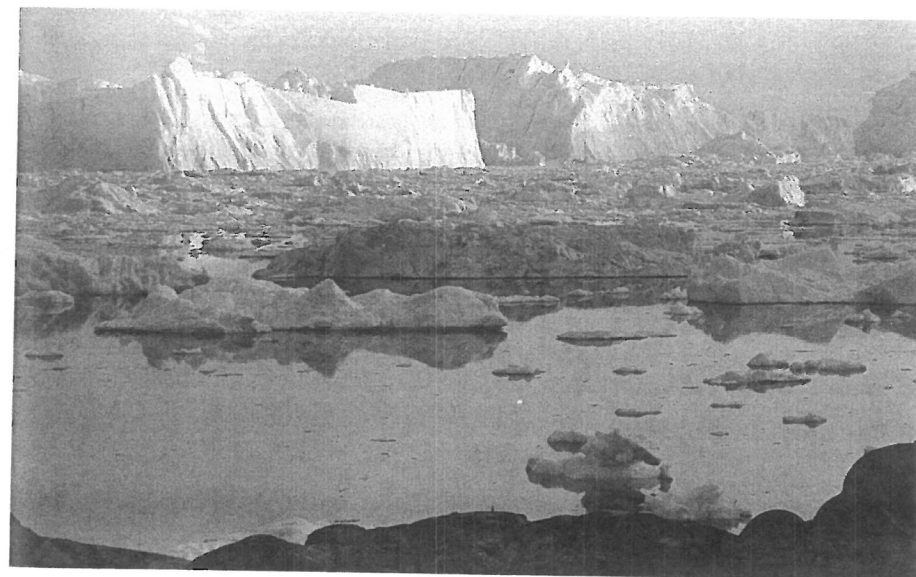
gæst til en boplads, blev han altid inviteret til at deltage i en lampeslukning. På den måde kunne man undgå indavl, der ellers kunne være et problem i de små isolerede samfund.

Efter den svære begyndelse for missionen tillod man, at den tyske evangeliske herrnhuteramenighed kom til landet for at missionere. Herrnhuternes forkyndelse af kristendommen var mere enkel og ligetil end den forkyndelse, Hans Egede stod for, og de havde derfor større succes end den statsstøttede danske mission, hvor der var meget undervisning og udenadslære.

Succes og stabilitet

Efter de mange indledende vanskeligheder var den danske stat mod slutningen af 1700-tallet ved at få styr på den store koloni. KGH stod for al handel til og fra Grønland. Handlen var sat i system med en række kolonibestyrere, der bestyrede de forskellige handelscentre og stod for opkøb af varer rundt om på kysten. Det var kolonibestyrerens opgave at sikre, at de grønlandske fangere ikke ændrede deres levevis på grund af den europæiske påvirkning, men blev ved

Købmanden Jacob Severin (1691–1753) grundlagde, på opfordring af den danske stat, tre nye kolonier. Blandt andet Ilulissat (Jakobshavn), der er kendt for at ligge ved den nordlige halvkugles mest aktive bræ, som hver dag skyder store mængder is ud i fjorden. Isfjorden ved Ilulissat blev i 2004 optaget på UNESCO's verdenskulturarvliste.

KGH havde fra 1776 til 1950 eneret på handel til og fra Grønland. KGH stod for opkøb, bearbejdning og videresalg af de grønlandske produkter, ligesom det stod for import og salg af europæiske varer. KGH stod også for hele administrationen af Grønland frem til 1912. Logoet her er tegnet af Claus Achton Friis i 1958.

med at leve som de altid havde gjort, så fangsten fortsatte uhindret. Der var derfor klare regler for, hvor meget de to befolkningsgrupper måtte omgås hinanden, og for, hvor mange europæiske 'luksusvarer' grønlænderne måtte få.

Danskerne frygtede, at grønlænderne ville stoppe med at fange dyr, hvis de fik for let adgang til de europæiske varer, og da det var fangstdyrene og de forskellige produkter herfra, der var grundstenen i koloniens økonomi, var det vigtigt, at de grønlandske fangere ikke ændrede deres levemåde. Den forbedrede administration af kolonien samt højere priser på tran betød, at det efterhånden lykkedes at få kolonien til at give overskud.

Taxt for Indhandlingen af grønlandske Produkter.

Sæl- og Hvidfiske-Spæk	Hvalros	Pd.	Kr.	Ore
Diverse Hval- og Aadsel-Spæk			-	04
Hai- og Torske-Lever			-	03
Bjørneskind, Nr. 1		Stk.	20	-
- 2			-	16
- 3			-	12
- 4			-	8
- 5			-	4
Ræveskind, blaas, Nr. 1			-	4
- 2			-	3
- 3			-	2
- 4			-	50
hvide			-	70
- 1			-	50
- 2			-	25
- 3			-	75
Klapmynde-Sælkind, Nr. 1			-	62
- 2			-	62
Sortsidede			-	62
Spragtede			-	62
Uguk-			-	62
Geme-			-	45
Blaasidede			-	45
Vandskind			-	45
Vandskind - Berblæder, Nr. 1		Par	2	25
- 2			-	1 50
else		Stk.	3	-
- 1			-	25
- 2			-	1
Rensdyrskind, Nr. 1			-	75
- 2			-	

Indhandlingspriserne var ens i hele Grønland. I forhold til markedsprisen i Europa var indhandlingspriserne meget lave for at sikre, at staten fik overskud på driften af kolonien. Illustrationen er en takstliste gældende pr. 1. marts 1884.

Det lykkedes også for missionen at få omvendt størstedelen af de grønlændere, den var i kontakt med. Missionærerne havde fået så godt styr på det grønlandske sprog, at de kunne forkynde på grønlandsk, og samtidig havde man fået uddannet grønlandske kateketer (se side 18), der kunne hjælpe med til at udbrede kristendommen blandt deres landsmænd.

Selvom langt størstedelen af grønlænderne efterhånden lod sig døbe, er det svært at sige, om de helt opgav deres oprindelige tro. Fordelen for grønlænderne ved at bekende sig til kristendommen var, at de kom tættere på de eftertragtede europæiske varer, men samtidig holdt mange fast i de gamle regler og ritualer. Missionærerne kæmpede derfor længe en hård kamp mod angakkoqen, og man forsøgte på mange forskel-

lige måder at undergrave hans autoritet, så grønlænderne ikke blev ved med at opsege ham.

Da handlen og missionen var blevet lagt i faste rammer, oplevede Grønland en stabil periode i første halvdel af 1800-tallet, hvor der ikke skete de store ændringer i den måde, kolonien blev drevet på.

Det mest dramatiske, der kunne have ændret på koloniseringen af Grønland, skete langt væk fra øen i forbindelse med Wienerkongressen i 1814-1815, der afsluttede Napoleonskrigene. Danmark-Norge deltog på kongressen som et af de tabende lande og blev derfor tvunget til at afstå Norge, der indgik i union med Sverige. I den forbindelse skulle det besluttes, hvad der skulle ske med de nordatlantiske besiddelser, der formelt hørte til Norge. Svenskerne var imidlertid kun interesserede i det norske fast-

land, hvorfor Danmark fik lov til at beholde de gamle norske bilande Island, Færøerne og Grønland. Danmark kunne dermed fortsætte med at drive kolonien Grønland og forsøge at tjene nogle penge på den. Fangerne blev fastholdt i deres erhverv, så man havde en stabil forsyning af grønlandske varer, der kunne sendes ud på det europæiske marked.

Helt bevare det traditionelle inuitsamfund kunne man dog ikke. Flere og flere inuitter slog sig permanent ned i nærheden af handelsstationen og opgav dermed at flytte rundt efter fangstdyrene. Samtidig kom der også større sociale skel i samfundet, fordi man ikke længere kun gik på jagt for at sikre sin egen og bopladsens overlevelse, men også jagede for at sælge spæk og skind til danskerne. Det grønlandske samfund var langsomt under forandring.

Norge og Grønland

Det norske forhold til Grønland går langt tilbage i historien. I middelalderen var der kontakt mellem nordboerne og den norske kongemagt, men kontakten forsvandt, da nordboerne uddøde. Sidenhen blev Danmark og Norge et dobbeltmonarki (1380-1814), og der var derfor ingen, der bekymrede sig om, hvem af de to lande, Grønland tilhørte. Da Norge blev selvstændigt fra Sverige i 1905, begyndte den norske stat igen at interesse sig for Grønland. Nordmænd fangede sæler ved Østgrønlands kyst, og man var derfor interesseret i at overtage dele af Østgrønland. Dette stødt på modstand fra dansk side, da man i Danmark mente at have overherredømmet over hele Grønland. Omkring 1920 forsøgte de to lande at indgå en aftale, men uden held. Norge ønskede ikke at anerkende, at Grønland tilhørte Danmark. Baggrunden var, at man i Norge var bange for, at det ville gå ud over de norske sæl- og hvalfangere, der holdt til ved Østgrønland.

I 1924 lykkedes det dog de to lande at blive enige om en aftale, men man tog ikke endelig stilling til, hvem der havde retten til Østgrønland. I stedet aftalte man, at Norge fortsat skulle have ret til at drive fangst, mens Danmark fik lov til at oprette kolonien Scoresbysund.

Fordi man ikke endeligt havde fået løst spørgsmålet om Østgrønland, opstod der en ny konflikt i 1930. En privat norsk ekspedition besatte en del af Østgrønland, og efterfølgende anerkendte den norske regering, at området tilhørte Norge. Dette fik Danmark til at indklage Norge for Den Internationale Domstol i Haag. I 1933 afgjorde domstolen, at den norske besættelse var ulovlig, og at hele Grønland tilhørte Danmark. Dermed sluttede de norske drømme om magten over dele af Østgrønland.

Fra grønlandsk side støttede man Danmark gennem hele processen, og grønlænderne var derfor godt tilfredse med domstolens afgørelse.